

HAKİMİYET-İ MİLLİYE GAZETESİNDE BOLŞEVİZM ALGISI ve İSLAM DÜNYASINA BAKIŞ (1920-1921)

Hadiye YILMAZ*

Özet

Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde Milli Mücadele yılları boyunca yayımlanan başlıca dış siyasi haber ve yazılar, Anadolu ve İslam ülkelerinin Batılı istilacılara karşı verdikleri kurtuluş mücadeleleri ile Bolşevikler ve Bolşevizm üzerine olmuştur. Bu yazıların hem Bolşevikler hem de İslam ülkeleri için ortak düşüncesi, “aynı düşmana karşı mücadele birliği” tesis edilmesi gereği olmuştur. Gazetede aynı düşmana karşı İslam ülkeleriyle mücadele birliği kurulması gereği ortaya konulurken hilafet makamının güvenliği ve din kardeşliği meselesi dayanak noktası teşkil etmiştir. İslam ülkeleri için uygun görülen siyasi düstur ise panislamizm değil tam bağımsızlık olmuştur. Bolşeviklerle kurulması düşünülen mücadele birliğinin esasını ise Rusya ve Türkiye’nin ortak çıkarları oluşturmuştur. Türk-Bolşevik ilişkilerinin yakınlaşması münasebetiyle gündeme gelen “Bolşevizm” meselesine ise, Bolşevizmin ancak Rusya’da uygun koşullar bulduğu için geliştiği, Türkiye’nin ise aynı koşullara sahip olmadığı vurgulanmıştır. Bolşevizmin antiemperyalizm, eşitlik, adalet, halkçılık gibi ilkelerinin müspet olduğu öne çıkarılırken Türkiye’ye en uygun siyasetin milli siyaset olduğunun altı çizilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bolşevik, Bolşevizm, İslam Dünyası, Ortadoğu.

---

* Giresun Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü e-posta: hadiye.yilmaz@giresun.edu.tr

THE PERCEPTION OF BOLSHEVISM IN HÂKİMİYET-İ MİLLİYE NEWSPAPER AND A LOOK ON ISLAMIC WORLD (1920-1921)

Abstract

The majority of news and articles on foreign politics published in *Hakimiyet-i Milliye* newspaper during the years of National Struggle were about struggles for independence of Anatolia and Islamic countries against Western invaders and about Bolsheviks and Bolshevism. The common opinion of these texts for both Bolsheviks and Islamic countries was the necessity of “cooperation against the same enemy”. Issues of the security of caliphate authority and religious fellowship formed the basis for the claim of the newspaper that a union for struggle should be founded with Islamic countries against the same enemy. However, the political code considered to be suitable for the Islamic countries was total independence instead of panislamism. On the other hand, the common benefits of Russia and Turkey formed the basis of the union for struggle planned to be founded with the Bolsheviks. As for the issue of “Bolshevism”, which appeared on the agenda due to the Turkish-Bolshevik convergence, it was emphasized that Bolshevism gained progress in Russia because of the suitability of conditions which did not exist in Turkey. While the principles of Bolshevism such as anti-imperialism, equality, justice, and populism were put forward to be positive, public policy was highlighted to be the most appropriate policy for Turkey.

Key Words: Bolshevik, Bolshevizm, Islam World, Middle East.

HAKİMİYET-İ MİLLİYE GAZETESİNDE BOLŞEVİZM ALGISI ve İSLAM DÜNYASINA BAKIŞ (1920-1921)

Giriş

Hâkimiyet-i Milliye gazetesi, Heyet-i Temsiliye'nin Ankara'ya 27 Aralık 1919'da taşınmasından yalnızca on dört gün sonra, 10 Ocak 1920'de yayın hayatına başlayarak *İrade-i Milliye*'den¹ sonra Milli Mücadele'nin ikinci resmi gazetesi olmuştur. Nitekim Mustafa Kemal Paşa, 12 Ocak 1920'de Kâzım Karabekir'e gönderdiği şifrede "Burada *Hâkimiyet-i Milliye* isminde bir gazete çıkarıyoruz. Zahiren hususi bir gazetedir. Yazıları Heyet-i Temsiliyemiz tarafından verilmektedir." sözleriyle gazetenin resmi niteliğine dikkat çekmiştir (Karabekir, 1960:440). Kuruluş sermayesi M. Kemal Paşa'nın özel bütçesinden ve ayrıca 1509 lirası Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürlüğü bütçesinden sağlanan gazetenin fiyatı 3 kuruş olarak belirlenmiştir². Gazetenin imtiyaz hakkı ve sahipliği Recep Zühtü (Soyak) Bey'e verilmiş ve ilk sayıları Ankara Vilayet Matbaası'nda basılmıştır³ (Kansu, 1960:503). Matbaa kadrosu, bir makinist ve iki üç mürettepten oluşan gazetenin ilk bürosu ise Ulus'ta Veli Han'ın birinci katında açılmıştır (Şapolyo, 1960:192). 18 Temmuz 1920'ye kadar haftada iki gün iki sayfa yayımlanan gazete, 6 Eylül'e kadar haftada üç gün yayımlanmış, 30 Ekim'den sonra ise yeniden haftada iki gün olarak yayımını sürdürmüştür. 22 Ocak 1921'de 100. sayısı çıkarıldıktan sonra yayımına iki hafta ara verilen gazetenin yayımına yeniden 7 Şubat 1921'de başlanmış ve bu tarihten itibaren günlük ve dört sayfa olarak yayın hayatını sürdürmüştür. Bu yıllarda gazetenin tirajının 5000-7000'e ulaşmış olduğu tespit edilmiştir

¹ İlk gazete, yine adını Mustafa Kemal Paşa'nın koyduğu, Sivas Kongresi'nin hemen ardından 14 Eylül 1919'da yayın hayatına başlayan *İrade-i Milliye*'dir (Özkaya, 1989, s. 61; Coşar, yty, s. 113; Yıldırım, 1992, ss. 325-330; Arı, 2006, ss. 3-23). Gazeteyle ilgili ayrıntılı bir çalışma için bkz. (Tamer, 2004).

² 7 Şubat 1921'den itibaren 5 kuruş (Altınal, 1992, s. 38). 1921 ve 1922 yıllarında gazetenin fiyat artışını azaltmak üzere, satın alınan kâğıt gümrük vergisinden muaf tutulmuştur (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 24/5/1921; BCA, 21/6/1922; BCA, 24/8/1922; BCA, 21/10/1922).

³ Gazete, 1921'den sonra *Hâkimiyet-i Milliye* Matbaası'nda basılmıştır.

(Doğramacıoğlu, 2007:18-20, Altınal, 1992:35) Gazetenin çıkışının hemen ertesi günü, 11 Ocak'ta Mustafa Kemal Paşa abonelik çalışmalarını Heyet-i Merkeziyelere gönderdiği telgraflarla bizzat başlatmış, yıllık abone ücretinin 300, altı aylık ücretinse 160 kuruş olduğunu belirterek abone bedellerinin Ziraat Bankası'na yatırılmasını istemiştir (Özkaya, 1989:60).

Beş sütundan oluşan gazetenin haber kaynakları Anadolu Ajansı, Kocaeli muhabiri, İstanbul basını, *Orient News*, *İzvestiya*, *Temps*, *Matin*, *Times*, *Daily Telegraph*, *Cronycle*, *Morning Post*, *Manchester Guardian*, *Daily News* ve *Chicago Tribune* gazetesi olmuştur (Altınal, 1992:36). Gazetenin imzasız ya da tek yıldızlı yayımlanan bütün başyazılarının Mustafa Kemal Paşa'ya ait olduğu sanılmaktaysa da üslup özelliklerine bakıldığında bu yazıların tamamının Mustafa Kemal Paşa'ya ait olduğunu söylemek mümkün değildir⁴. Gazetenin günlük yayımlanmaya başlanmasıyla başyazarlığa Hüseyin Ragıp, yazı işleri müdürlüğüne ise Ziya Gevher (Etili) getirildi (Önder, 1991:299). 1923 yılına kadar Hamdullah Suphi ve Ağaoğlu Ahmet Beyler de gazetede başyazarlık görevinde bulundular (*Milli Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basını*, 1990:335)

Gazetenin hangi amaçla yayımlanmaya başlandığı ve neden bu adı aldığı Mustafa Kemal Paşa tarafından Hakkı Behiç (Bayiç)'e dikte ettirilen ve gazetenin ilk sayısında Heyet-i Tahriye imzasıyla yayımlanan yazıda şöyle açıklanmaktadır:

“Bugünden itibaren neşredilen ve sütunlarında bütün Anadolu ile onu alakadar eden muhitlerin ahval ve hadiselerini ihtiva edecek olan gazetemize bu ismi tesadüf olarak vermedik. Gazetemizin ismi aynı zamanda takip edeceği mücadele yolunun da nevidir. Şu halde diyebiliriz ki Hâkimiyet-i Milliye'nin mesleği, milletin hâkimiyetini müdafaa olacaktır.” (*Hâkimiyet-i Milliye*, 10 Ocak 1920:1) Gerçekten de Milli Mücadele yılları boyunca gazetede yayımlanan başlıca haber ve yazılar, Anadolu ve İslam ülkelerinin Batılı istilacılara karşı verdikleri kurtuluş mücadelelerini konu etmiştir. Başyazı dahil dış haberler gazetede ağırlıklı bir yer tutmuş⁵, başta İngiltere olmak üzere Batılı devletlerin emperyalist politikaları ile

⁴ *Hâkimiyet-i Milliye* başyazıları için bkz. (Bolluk (Yılmaz), 2003; Yılmaz, 2007).

⁵ İç haber ve yazıların ağırlığını ise Sevr Antlaşması, eğitim ve iktisadi yazılar, cephelelerden haberler, Yunan zulmü ve Ermeni meselesi oluşturmuştur (Doğramacıoğlu, 2007, s.18-20; Altınal, 1992, ss.38-39).

Bolşevizm, Sovyet Rusya ve İslam ülkelerinde yaşanan gelişmeler her gün gazete sayfalarına yansımıştır⁶.

Hâkimiyet-i Milliye Başyazılarında Bolşevizm Algısı

Bolşevik Sovyetler'in I. Dünya Savaşı'nın mağluplar tarafında bulunan Osmanlı Devleti'ne yönelik ilk müspet girişimi, İtilaf Devletleri'nin Osmanlı topraklarını aralarında paylaşmak üzere gizlice imzaladıkları anlaşmaları 9 Kasım 1917'de açıklamak olmuştur. 3 Mart 1918'de imzalanan Brest Litovski anlaşmasıyla da Sovyetler, Rus Çarlığı'nın Anadolu'da işgal ettiği topraklardan geri çekilme kararı almıştır. Mustafa Kemal Paşa önderliğinde Milli Mücadele'nin teşkilatlandığı günlerde, Bolşevik Rusya, hem bu girişimleri hem de İngiltere'nin doğal düşmanı bulunması münasebetiyle Ankara açısından ittifak yapılabilecek tek büyük devlet konumundaydı⁷. Nitekim 24 Nisan tarihli gizli celsede Mustafa Kemal Paşa, Avrupa'nın Bolşeviklerden ve Bolşevikler ile Türklerin işbirliğinden ne kadar korktuğundan bahisle, Bolşevikler ile Türklerin ciddi farklılıkları bulunmasına rağmen mecbur kalınması durumunda kendi görüşlerinin korunması şartıyla hariçten yardım alınabileceğini belirterek Sovyetler'e işaret etmiştir (*TBMM Gizli Celse Zabıtları*, 1985:2-3). Mustafa Kemal Paşa, Bolşeviklerle ilk resmi temasını bir mektupla kurmuş, Lenin'e yazdığı 26 Nisan 1920 tarihli bu mektupla emperyalist hükümetlere karşı Bolşevik Ruslarla mesai ve harekât birliğini kabul ettiklerini bildirerek ortak mücadele için para, cephane, sıhhi malzeme ve erzak yardımı isteğinde bulunmuştur⁸ (*Atatürk'ün Bütün Eserleri*, C. 8, 2002:114). TBMM'nin Mayıs ayının başında aldığı bir kararla da Bekir Sami Bey başkanlığındaki ilk resmi Türk heyeti Moskova'ya gitmek üzere yola çıkmıştır. Türk-Sovyet ilişkilerinde yaşanan bu gelişme Milli Mücadele'nin gazetesi olan *Hâkimiyet-i Milliye*'ye de

⁶ Milli Mücadele yılları boyunca *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinde Batılı emperyalist devletleri eleştiren yazılardan sonra en çok Sovyet Rusya'yla ilgili haber ve yazı yayımlanmıştır. İkinci sırada Hindistan ve Mısır'la ilgili yazılar bulunurken Afganistan, Suriye, Irak, İran, Fas, Cezayir, Tunus, Libya, Azerbaycan ile Japonya ve Çin hakkında da yazılar yayımlanmıştır. (Bolluk (Yılmaz), 2003; Yılmaz, 2007).

⁷ Türk-Rus ilişkilerinde bu dönem yaşanan yakınlaşmanın köklerini Meşrutiyet döneminde bulmak mümkündür. Hatta Sultan II. Abdülhamit bile büyük devletlere ilişkin görüşlerini açıklarken İngiltere'nin en fazla çekinilmesi gereken ülke olduğunu çünkü onlarca söz vermenin hiçbir kıymeti olmadığını söylemiş, Rusya'yı ise ürkütmemeye gayret göstermiştir (Engin, 2005, s. 26-27). II. Meşrutiyet'in ilk yıllarında ise hem İstanbul hem de Petersburg gazetelerinde iki ülke arasında iyi ilişkiler geliştirilmesi yönünde yazılar yayımlanmıştır. Bu yazılarda, iyi ilişkiler geliştirmenin iki komşu ülkenin çıkarına olacağı fikri işlenmiştir (Kurat, 2011, s. 150-154).

⁸ Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkmadan evvel henüz İstanbul'da iken ve Havza'da bulunduğu tarihlerde Bolşeviklerle temasa geçmiş olduğuna dair ayrıntılı bilgiler için bkz. (Perinçek, 2005, s. 28-38).

yansıyarak özellikle 1920-1922 yılları arasında Bolşevizm ve Bolşevikler hakkında çok sayıda yazı ve haber yayımlanmıştır. Bu yazılar hem yazıldığı dönemde hem de sonrasında “Bolşevik mi oluyoruz?” tartışmasını başlatmıştır. Gerçekten de kimi zaman bu yazılarda Bolşevizme⁹ son derece sempatiyle yaklaşmış, hatta açıkça komünist olmaktan söz edilmiş ancak ilk günden son güne kadar eğer komünist olunacaksa bile bu komünizmin Sovyetler’dekinden oldukça farklı, Türkiye’ye özgü bir komünizm olacağından bahsedilmiştir¹⁰. Bu makalede, *Hâkimiyet-i Milliye*’nin Bolşevizmi nasıl algıladığı, Bolşevizmi ne kadar benimsediği, Bolşevizme sempati duymasının kaynakları ve Anadolu için nasıl bir Bolşevizm uygulaması önerdiği ortaya konulmaya çalışılacaktır.

İngiltere, Bolşevikler ile Türklerin Ortak Düşmanı

Anadolu hareketini Bolşeviklere yaklaştıran birinci sebep, İngiltere’nin hem Bolşeviklerin hem de Türklerin başdüşmanı olmasıdır. “*Kolçakları, Denikinleri ve onların şahıslarında İngiltere’yi mağlup ve perişan etmiş olan Bolşevikler, gerek Kafkasya’da gerek Asya’da İngiltere’ye en öldürücü darbeyi vuracak vaziyete gelmek üzere*dir” (*Hâkimiyet-i Milliye*, 17 Nisan 1920:1) satırlarıyla İngiltere’yi alt edecek güç olarak Sovyetler’i gördüğünü ifşa eden gazete, Leh ve Yunan ordusunun da Avrupa emperyalizminin askerleri olduğunu ifade ederek Bolşeviklerin Leh ordusu karşısındaki başarılarını övgüyle sayfalarına taşımıştır (*Hâkimiyet-i Milliye*, 15 Temmuz 1920:1; *Hâkimiyet-i Milliye*, 23 Temmuz 1920:1). Bolşevizmi, Avrupa emperyalizminin büyük düşmanı olarak gören gazete Bolşeviklerin Avrupa’da yayılmasını da müspet karşılamaktadır: “*Balkanlar’da olduğunu gibi merkezi Avrupa’da da Bolşeviklik pek müsait bir gelişme sahası bulacaktır. Balkanlar’da olduğu gibi merkezi Avrupa’da da cihan inkılabına giden hareket kendisine pek güzel*

⁹ *Hâkimiyet-i Milliye* başyazarı Hüseyin Ragıp (Baydur), Bolşevik, Spartakist, komünist sözcüklerinin aynı anlamda kullanıldıklarını, Üçüncü Enternasyonalin tüm bu isimleri “komünist” kelimesi altında topladığını belirtmektedir. (Hüseyin Ragıp, 8 Mart 1921, s.1)

¹⁰ Özellikle 1920-1921’de Bolşeviklik oldukça revaçtadır. Meclis’in 11 Mayıs 1920 tarihli oturumunda çeşitli görüşlerden mebusların Bolşevizm için sarf ettikleri sözler bu durumu gözler önüne sermektedir. Örneğin Antalya mebusu Hamdullah Suphi Bey, Bolşevikliğin Rusya’da Müslümanlara yarar getirdiğini söyleyerek Bolşevizmin ne olduğunun daha iyi bilinmesi gerektiğini söyler. Kütahya mebusu Besim Atalay ise Bolşeviklikle şeriate daha fazla yaklaşıldığını iddia eder. Trabzon mebusu Ali Şükrü Bey ise Bolşevizmin iyi bir cereyan olduğunu, hakikaten emperyalizmi yıktığını ifade eder. Tunalı Hilmi Bey eskiden beri Bolşevizm taraftarı olduğunu belirtirken aynı oturumda Mustafa Kemal Paşa illa Bolşevik olmak gerekmediğini, kurtuluş için Bolşeviklerle işbirliği yapılabileceğini fikrini açıklar. (Akal, 2013, s.106-109). Harris de Türkiye’de Komünizmin Kaynakları adlı eserinde söz konusu yıllarda Ankaralı milliyetçiler arasındaki komünistler gibi giyinme ve birbirlerine yoldaş diye seslenme modasından söz eder. (Harris, 1976, s.96-97)

bir yol çizmiştir ve bu yoldan süratle yürüyor. Çok ümit ediyoruz ki, bu yol bizi süratle selamete çıkaracaktır” (Hâkimiyet-i Milliye, 13 Ağustos 1920:1).

Hâkimiyet-i Milliye’ye göre İngiltere, kapitalist ve emperyalist siyaseti uyarınca dünyayı sömürmektedir. Bu nedenle İngiltere’ye karşı olmak aynı zamanda kapitalizm ve emperyalizme karşı olmaktır da. Bu nedenle, Anadolu hareketini Bolşeviklere yaklaştıran bir diğer etken de antikapitalist ve antiemperyalist siyasetleri olmuştur:

“En büyük düşman, (...) bütün dünyaya hâkim olan kapitalizm afeti ve onun çocuğu olan emperyalizmdir. Artık bütün dünyanın anlamış olduğu bu hakikat bizde de tamamen idrak ediliyor. (...) Bir zamanlar, tarihin eski devirlerinde dünya birtakım despot hükümdarların istibdatları altında ezilirdi. Sonraları millet bu istibdatı yıktılar. Fakat bu defa da onun yerine paranın, sermayenin zulmü geçti. Sermaye, bugüne kadar dünyada yapılmış olan bütün fenalıkların yegane etkeni, yegane mesulü idi. (...) Kapitalizm halihazırda Lehistan’da ve Anadolu’da son kurşununu atmamakla meşguldür, bundan sonra kullanacak silahı kalmıyor, iş bu kuvvetleri yenmektedir. (...) Bolşevikler Lehleri kati surette mağlup ederlerken, bizim vazifemiz de Yunanistan’ı Anadolu’dan süratle, dehşetle derhal kovmaktır! Ondan sonra ebedi kurtuluş!”
(*Hâkimiyet-i Milliye, 20 Temmuz 1920:1*).

Gazete, işte bu mücadele yolunda Bolşeviklerin ve Anadolu’nun iki öncü olduğu kanaatindedir. Milli Ordu ve Kızıl Ordu’nun kaydettiği başarılar, Asyalıların Avrupalılara varlıklarını kabul ettirme yolunda iki öncü ordunun başarılarıdır (*Hâkimiyet-i Milliye, 14 Şubat 1920:1*). *Hâkimiyet-i Milliye’ye göre Türk ve Rus halkı birbirine çok benzer bir geçmişe sahiptir. Dolayısıyla emperyalist Avrupa, her iki millete karşı benzer bir yıkıcı siyaset takip etmiştir:*

“Türkler ile Bolşevikler yahut Türk milleti ile Rus milleti aynı Doğu’nun milletleridir; birinin başındaki dert diğerinin başında da vardır. Aynı mutlakiyet idaresi, aynı bürokrasi her iki millete de hâkim bulunuyor ve iki milleti de eziyordu, aynı mutlakiyet idaresi, aralarında hiçbir anlaşmazlık sebebi bulunmamak lazım gelen iki milleti dünkü dünyada hâkim olan ihtiras siyasetinin doğurduğu sebepler altında uzun asırlar birbirine düşman olarak tanıtmıştı. Fakat her iki milletin de başından mutlakiyet idaresi kalktığı zaman derhal anlaşıldı ki, arada bir anlaşmazlık sebebi bulunmamak lazım gelir ve yoktur. (...) Batı’nın emperyalistleri Rus inkılabını söndürmek için ne kadar iblisane tedbir varsa hepsini tatbik ediyorlar. Rusya’yı bir an için rahat bırakmıyorlar. Fakat nasıl Türkiye’de inkılap ruhunu öldürmeyi başaramadıysa Rusya’da da öyle olacak, bütün mazlumlar dünyasını zalimler aleyhinde ayaklandıracak, inkılap yürüyecektir. (...) Yeni Rusya yeni Türkiye el ele, dünyayı emperyalist zulmünden kurtaracak olan hareketin öncüleridir” (*Hâkimiyet-i Milliye, 5 Ekim 1920:1*).

Emperyalizmle mücadelenin milletlerarası işbirliği gerektirdiği fikri üzerinde de duran *Hâkimiyet-i Milliye*, istila yoluyla genişlemek ve dünyayı ele geçirmek

isteyen devletlerin tehdidinden kurtuluşun ancak kapitalizmin ortadan kaldırılmasıyla mümkün olabileceği kanaatini dile getirmiştir (*Hâkimiyet-i Milliye*, 18 Nisan 1921:1).

Anadolu Komünizmi

Hâkimiyet-i Milliye, Rusya'nın şartları uygun olduğu için Bolşevizmin orada hayata geçmiş olduğu fikrindedir: “Bolşevizm bir idare tarzıyla sonuçlanmış inkılap olmak itibariyle Rusya'da kurulmuştur. Bütün Avrupa düşünürleri bilir ki, herhangi bir usulün, herhangi bir teorinin fiilen hayata geçmesi imkânını çevrenin özel durum ve şartları hazırlar. Rusya bu şartlara sahipmiş ki, orada bütün dünyanın henüz bir teori şeklinde kabul ettiği büyük sosyalizm esasları hayata geçebildi” (*Hâkimiyet-i Milliye*, 2 Şubat 1920:1). Ancak Bolşevizmin Rusya'da bile henüz sınanmamış olduğunu da belirtmekten geri durmaz. Öte yandan bilhassa Asya'da I. Dünya Savaşı'ndan sonra meydana gelmeye başlayan ve hızı artan isyanların, Batılı emperyalist devletlerin iddia ettiği gibi Bolşeviklik olmadığını vurgulayan gazete, bu isyanların Bolşevikleşmek için değil Avrupa boyunduruğundan kurtulmak için başlatılmış olduğunun altını çizmektedir; nitekim gazete, Bolşevizmin Asya'da tesis edilemeyeceği fikrindedir: “Avrupa'nın bütün düşünürleri aynı zamanda bilirler ki, bu cereyanın önünde bulunan Müslüman milletler emek ile sermayenin bugünkü mücadelesinin sınırlarına vâkıf olmadıkları için Doğu'da Bolşevizm mesele teşkil etmez. Meselenin özü Asya'da milliyet ve bağımsızlık hırsıdır” (*Hâkimiyet-i Milliye*, 2 Şubat 1920:1).

Bolşevizme yukarıda sayılan nedenlerin yanı sıra “hakiki adalet ve hakiki eşitlik fikirlerinin savunucusu” (*Hâkimiyet-i Milliye*, 2 Ağustos 1920:1) olduğu için de yakınlık duyan *Hâkimiyet-i Milliye*, bütün bu iyi yönlerine rağmen Rus Bolşevizmi ile Türkiye Bolşevizmi/komünizminin birbirinden farklı olacağını altını kalın çizgilerle çizmiştir. Gazete öncelikle Tanzimat'ın taklitçi ruhunu eleştirerek her toplumun kendi bünyesine uygun bir idare şekli takip etmesinin lazım geldiğini vurgulamaktadır:

“Komünizm hareketi gibi bir inkılap, yahut genel manasıyla şu Anadolu halkına dahili ve harici, az olsun sükun ve rahat verecek herhangi bir değişim, *Hâkimiyet-i Milliye*'nin aziz ve kutsi tanıdığı bir hadisedir. *Hâkimiyet-i Milliye* ister ki, millet işlerinde kendi kendine ve bağımsızlığı için hâkim olsun. Mademki bu gayeyi temin edecek vasıtaların en iyisinin komünizm olduğu muhakkaktır, *Hâkimiyet-i Milliye*, tabii ki onun en hararetli savunucusudur. Ancak tıp

doktorlarının olduğu kadar toplumbilim doktorlarının da kabul ettikleri bir hakikat vardır ki, her ilaç her bünyede aynı tesiri yapmaz yahut her ilaç her bünyede aynı tarzda ve aynı miktarda verilmek suretiyle kullanılmaz. Dolayısıyla Anadolu'nun toplumsal bünyesinde bu kuvvetli ilacı kullanmak isteyenler evvela tetkikler ve tecrübeler yapmak mecburiyetinde bulunulduğunu inkâr ederlerse, ilim ve fennin hakikatleri aleyhinde yürümüş sayılırlar” (*Hâkimiyet-i Milliye*, 9 Ekim 1920:1).

İşte bu hakikatten hareketle iki ülke arasındaki farkları araştırmaya başlayan *Hâkimiyet-i Milliye*, iki ülkede şartların aynı olmaması nedeniyle Türkiye’de Rusya’da olduğu gibi kanlı bir ihtilalin olmayacağına dikkat çekmiştir (*Hâkimiyet-i Milliye*, 12 Ekim 1920:1). Rusya ve Türkiye arasında köken ve tatbik tarzı itibariyle de farklar olduğuna işaret eden gazete, tam da bu sebepten Rusya’da bir ihtilal edebiyatı doğmuş ve gelişmişken Türkiye’de henüz bir milli edebiyatın bile var olmadığını söylemektedir. Dolayısıyla gazeteye göre Anadolu komünizmi Rusya’daki gibi milletin ruhundan gelen yıkıcı, yakıcı bir ihtilalle gerçekleşmeyecektir (*Hâkimiyet-i Milliye*, 16 Ekim 1920:1). Gazete bu nedenlerle Türkiye’de Rusya’daki inkılap usullerini kullanmak isteyenleri de eleştirmektedir: “Rusya’da Bolşevizmin kullandığı inkılap usullerini tatbik etmek istemek kadar inkılapçılıktan haberdar olmayış tasavvur edilemez. Bolşevizm inkılabı bütün komünizm hareketleri için bir örnek, bir model değil pek kıymetli, pek canlı, pek muazzam bir rehberdir. Bu rehberden istifade etmeyi, onun gösterdiği yollardan gitmeyi ne kadar candan arzu edersek, onun usullerini şekil itibariyle aynen taklit etmekten de o derece sakınıyoruz. Her şeyde körü körüne taklitçilik fenadır; bilhassa inkılapçılıkta” (*Hâkimiyet-i Milliye*, 16 Ekim 1920:1). Sadece Rusya’da değil dünyanın pek çok bölgesinde, üretim ve üretim vasıtalarının bireylerin tekeline çıkarılarak ortak hale getirilmesi, ortak mesai ve teşkilatın menfaatinin de ortak olması gerektiği fikirlerinin yayıldığını söyleyen ve bu davayı haklı gören gazete, bunun da ancak iktisadi müesseselerin milletin hesabına devlet idaresine geçmesiyle gerçekleşebileceği inancını taşıdıklarını belirtmektedir (*Hâkimiyet-i Milliye*, 7 Mart 1921:1). Bu düsturda da Bolşeviklerle yakın olmalarına rağmen gazete Türkiye için Rusya’daki gibi Bolşevik veya komünist bir idareyi hayal etmenin safdillik olacağını söyleyerek bunun dini ve milli sebepleri bulunduğunu ifade etmektedir:

“Dünyada komünizmin hiç de hoşlanmadığı bir müessese varsa o da din, yalnız İslam dini değil genel olarak dindir. (...) Türkiye için komünist bir idare tasavvuruna imkân bırakmayan sebepler yalnız dini değil aynı zamanda millidir de. Komünizm demek, bir nevi enternasyonal, milliyetin haricinde bir nevi dünya hükümeti demektir. Bir komünistin ne hususi milli bayrağı ne de hususi bir milliyeti vardır. (...) Biz şimdi bütün vasıtalarıyla tam, temiz ve heyecanlı bir

milliyetperverlik içinde gelişen bir milletiz. Bu sınırı geçip komünizme gitmek, başımızı sert duvara çarpıp kırmaya benzer. Türkiye için komünist cereyanların zararlarını söyleyen yalnız biz değiliz. Siyasi ve askeri sebeplerle aynı safta emperyalizme karşı müşterek silah arkadaşlığı ettiğimiz Sovyet reisleri de aynı fikirdedirler. Bundan bir sene evvel Lenin'in Türkiye hakkında söylediği meşhur nutku herkes bilir. Lenin bu nutkunda Türkiye için en uygun idare tarzının milliyetperver idare olacağını söylemişti. Üçüncü Enternasyonal Reisi Zinoviyef de altı ay evvel Bakû İslam Kongresi'nde aynı fikri tekrarladı. (...) Bizim için aşırı bir sosyalizm idaresine imkân yoktur. Sosyalizmin pek çok esaslarını milli idaremizi bozmadan alır tatbik ederiz. Mesela şirketleri yavaş yavaş millileştiririz. Hükümet tekelini halk lehine çoğaltırız. (...) Özel tabiriyle bir nevi devlet sosyalisti oluruz. Fakat hakiki vasfımız Avrupa matbuatının koyduğu isimdir: Milliyetperver Ankara hükümeti!" (*Hâkimiyet-i Milliye*, 8 Mart 1921:1).

Görüldüğü gibi 1920-1921 yılları boyunca *Hâkimiyet-i Milliye*'nin Bolşevizm algısında, Sovyetler'in Türklerin de aralarında bulunduğu dünya milletlerini esaretleri altına almak isteyen Batılı emperyalist devletlere karşı oluşu belirleyici olmuştur¹¹. Dolayısıyla Türk ve Sovyet tarafı açısından zaruriyetler de göz önüne alınarak ortak düşmana karşı bir mücadele birliği kurulmuştur. Düvel-i muazzamaya karşı tek başına mücadeleye kalkışan, temel gayesi işgalden kurtulma ve bağımsızlığını kazanma olan Ankara'nın, Türk-Sovyet ilişkilerinin yakınlaştığı bu dönemde, Bolşevizme sempati beslemesi doğal görülmelidir. Ne var ki, Bolşeviklerle en yakın olduğu dönemde bile *Hâkimiyet-i Milliye*'de Bolşevizmin müspet yanları tespit edilirken yine de Sovyetler'in bu idare tarzının Türkler için bütünüyle uygun olmadığını altı çizilmiştir. Bu gerçeğin tespit edilip gazete sayfalarına yansınmasıyla eş zamanlı olarak da Türkler için ideal olan idare biçimi araştırılarak formüle edilmeye çalışılmıştır. Sovyet Bolşevizminin Türk bünyesine uymayan yanları bahsinde ise bilhassa din ve milliyetçilik¹² meselesine dikkat çekilmiştir. Öte yandan Bolşevizmin adil, eşitlikçi, halkçı yanlarının ne kadar olumlu olduğu vurgulanırken, ekonominin ortaklaşması bahsinde ise kısmen katılarak Sovyetler'in "proletarya

¹¹ Gotthard Jaeschke, o devirlerde Anadolu'da Bolşevik denince büyük devletlere mağlup olmuş Türk milletini İngilizlere karşı yeni mücadelesinde her türlü yardıma hazır birinin akla geldiğini söylemektedir (Jaeschke, 1981, s. 201).

¹² Tevfik Rüştü (Aras)'ye kurdurulan resmi Komünist Fırkası'nın bir açıklamasında "Türk milleti dini sebeplerden komünist programının tamamını kabul edemez. Bunun için her şeyden önce zamana ihtiyaç vardır. Çünkü vatandan bahsetmezsek huduttaki asker çarpışmaz" satırları bulunmaktadır (Jaeschke, 1981, s.203). İzmir mebusu Mahmut Esat (Bozkurt) ise 20 Ekim 1920 tarihli *Yeni Gün* gazetesinde "Ben şahsen birçokları gibi Rus Bolşevizminin alınmasına taraftar değilim. Her şeyden evvel Türkiye Rusya değildir. Milletimize zaten şimdiye kadar bu tip kör taklitçilikten çok zarar gelmiştir. Türk komünizmi sadece halkın refahı için bir vasıta ve milli olmalıdır. Komünizmin aksine milliyetçilik dışarıdan ithal edilmediğinden ayrıca bünyeye uydurulması gerekmez" (Jaeschke, 1981, s.203) açıklaması yaparak Bolşevizme karşı milliyetçilik ilkesine dikkat çekmektedir. Mustafa Kemal Paşa da milli siyaset ilkesine her zaman öncelik vermiştir: "Bizim vuzuh ve kabiliyeti tatbikiye gördüğümüz mesleki siyasi milli siyasettir. Dünyanın bugünkü umumi şeraiti ve asırların dimağlarda ve karakterlerde temerküz ettirdiği hakikatler karşısında hayalperest olmak kadar büyük hata olamaz" (Safa, 2010, s. 67).

diktatörlüğü” ilkesi yerine “iktisadi teşkilatın halk yararına devlet eliyle idaresi” formülü benimsenmiştir.

Hâkimiyet-i Milliye'nin Bolşeviklere ve Bolşevizme karşı ortaya koymaya çalıştığı bu yaklaşımı, Milli Mücadele yıllarındaki Türk-Sovyet ilişkilerine dair oldukça rağbet gören, “bu yakınlaşmanın pragmatist ve tamamen taktiksel olduğu”¹³ saptamasına da yeni bir açılım getirmektedir. Öncelikle gözden kaçırılmaması gereken husus şudur ki, Ankara şayet Sovyet yardımlarını elde edebilmek üzere böyle bir taktiğe tevessül etmiş olsaydı, henüz 1920’de “Bolşevizmin iyi yanları olduğunu ancak Türklerin Sovyet Bolşevizmini benimseyemeyeceğini” bu kadar açıklıkla, üstelik de resmi yayın organının sayfalarından sanıyoruz ki ilan etmezdi. Öte yandan bazı araştırmacıların iddia ettikleri üzere Yeşil Ordu ve Türkiye Komünist Fırkası’nın kapatılması, Mustafa Suphi olayı gibi 1921 yılının sonunda cereyan eden, içerideki komünist örgütlenmelere karşı Ankara’nın sert uygulamaları da kanımızca Mustafa Kemal Paşa’nın pragmatist olarak değişmiş Sovyet siyasetinin bir yansıması değildir. Çünkü *Hâkimiyet-i Milliye* yazılarında da görüldüğü gibi Mustafa Kemal Paşa aşırı ve Sovyetler’deki uygulamanın taklidi bir uygulamanın Sovyet ilişkilerinin başladığı andan itibaren karşısında olmuştur ve bunu da gazetesi aracılığıyla ilan etmekten geri durmamıştır. Gelişen Türk-Sovyet ilişkilerinin sağlamış olduğu elverişli ortamda mevcut komünist/sosyalist teşkilatların zamanla aşırıya kaçmaları¹⁴ ise Mustafa Kemal Paşa’yı söz konusu sert önlemleri almak zorunda bırakmıştır. Zira düvel-i muazzamaya karşı bağımsızlık savaşının verildiği bugünlerde Rusya’daki gibi bir devrimin gerçekleşmesi için yapılacak her türlü çalışma, şüphesiz Türkiye’yi zayıflatacaktır. Sonuç olarak, ilişkilerin bozulmaması için kimi zaman Ankara’nın tavizleri olmuşsa da, Bolşevizme bakışlarının, esasta, ilk günden itibaren bir istikrar arz ettiğini söyleyebiliriz. 1922 yılından itibaren tutulan yolu ise, “Bolşevizm hakkında 1920’den itibaren müspet olarak değerlendirilen

¹³ Söz konusu iddianın sahiplerinden biri de, konu hakkında ayrıntılı çalışmaları bulunan Dr. Emel Akal’dır. Ne var ki, Akal’ın iki yayınında söz konusu iddia hakkında istikrarsızlık mevcuttur. Akal, *Moskova-Ankara-Londra Üçgeninde İştirakiyuncular, Komünistler ve Paşa Hazretleri* adlı eserinde Türk-Sovyet yakınlaşmasını Mustafa Kemal Paşa’nın taktiksel bir girişimi olarak değerlendirirken (2013, s.531) *Milli Mücadelenin Başlangıcında Mustafa Kemal, İttihat Terakki ve Bolşevizm* adlı eserinde özellikle 1920’de Mustafa Kemal Paşa’dan en alçak rütbeli isme kadar yayılmış olan Bolşevizm modasından bahsederek bu dönemde nasıl Bolşevikleşmiş olduğunu vurgulamaktadır (2008, s.21-24).

¹⁴ Harris, bu dönemde yayımlanan Türkiye Komünist Fırkası programının Türk toplumunun tümüyle değiştirilmesi esaslarına dayandığını vurgulamaktadır (Harris, 1976, s.102)

ilkelerin, bu tarihten sonra ‘Bolşevizm’ kelimesinin kullanılmadan aynı biçimde değerlendirilmesi” olarak formüle edebiliriz

İslam Ülkelerine Bakış

Hâkimiyet-i Milliye'de Milli Mücadele yılları boyunca, çoğu eskiden Memalik-i Osmaniye'nin bir parçası olan Mısır, Cezayir, Fas, Tunus, Libya, Suriye, Irak, İran, Afganistan ve Hindistan gibi İslam ülkeleri hakkında pek çok yazı ve habere yer verilmiştir. Kuzey Afrika ülkeleri 19. yüzyıldan itibaren Batılı ülkelerin, Hindistan ise çok daha erken tarihlerde, 15. yüzyıldan itibaren Avrupalıların egemenlik kavgalarına sahne olmuştur (Kavas, 2000:188-189). Irak ve Suriye, I. Dünya Savaşı'nın ardından, Mondros Mütarekesi'nin akabinde, İngiliz ve Fransız hâkimiyeti altına girmiştir (Umar, 1999:89; Saatçi, 1996:59). İran ve Afganistan ise diğer İslam ülkelerinden farklı olarak İngilizlerin sömürgeci emellerinden çok daha erken tarihlerde sıyrılmış, Afganistan 1919'da İran ise 1921'de işgalci kuvvetleri topraklarından uzaklaştırabilmeyi başarmışlardır (Çağatay, 2002:420; Sarıhan, 2003:33).

Görüldüğü gibi Batılı devletler, iki yüz seneyi aşkın bir süredir Ortadoğu coğrafyasına hâkim olmaya çalışmıştır ve I. Dünya Savaşı'ndan sonra esasen hedeflerine ulaşarak bölge tümüyle İngiliz ve Fransız hâkimiyeti altına girmiştir (Asmaz, 2000; Lewis, 1997; Say, 1997). Ancak bu tarihten sonra, Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasıyla Batılı işgalci devletlere karşı bütün bölgede isyan ve ihtilal hareketleri ortaya çıkmıştır. İngiliz ve Fransızlarla uzlaşmaya varan yerel hükümetlere rağmen, bölge halkı başta İngilizler olmak üzere işgalci devletlere karşı mücadele etmeye başlamıştır. Tam bu sırada, Anadolu'da başlatılan ve başarıyla yürütülen Kurtuluş Savaşı, bu bölgeyi yakından etkilemiş, karşılıklı maddi ve manevi destek esirgenmemiştir. Aynı amaçla mücadele veren Ankara'nın yayın organı *Hâkimiyet-i Milliye'nin*, bu isyan hareketlerine kayıtsız kalması şüphesiz beklenemezdi. Ancak gazete daha da ileri giderek İslam ülkelerinde yaşanan bu isyan hareketlerini desteklemiş, hatta “ortak düşmana karşı ortak bir mücadele” zemini yaratmaya çalışmıştır. Ortak düşman, Türkler ile İslam ülkelerini doğal müttefikler

haline getirirken hilafet makamı ve din kardeşliği olgusu da bu ittifakı manen güçlendirmiştir¹⁵.

Hâkimiyet-i Milliye yazılarında bölgeye ilişkin olarak İngiliz siyaseti ifşa edilirken Batılı devletlerin İslam topraklarının zenginliklerini sömürme amacına da vurgu yapılmıştır¹⁶. “İngilizler vaktiyle Hindistan’a ticaret vesilesiyle girip kendilerinden evvel orada bulunan Fransızları kovduktan sonra Britanya imparatorluğu’nun servet, ümran ve şaşaa esaslarını kurdular.” (*Hâkimiyet-i Milliye*, 20 Nisan 1920:1) İngilizlerin çeşitli vaatlerle kandırıp sömürge haline getirdiği bu topraklardaki halkın İngiliz idaresi altındaki vaziyetleri ise şöyle özetlenmiştir:

“Bir kere İngiliz boyunduruğuna girmenin ne demek olduğunu anlamak için yakınlara bakıversek kâfidir. İşte Irak, işte Mısır, işte Hindistan (...) Irak’ta Türk idaresine nihayet verildiği gün, cennet kapılarının açılacağını zanneden zavallılar olmuştu. Fakat aradan daha bir sene geçmeden yabancı bir Hıristiyan devletin boyunduruğu, Iraklı kardeşlerimize o kadar ağır geldi ki, feryatları göğü tutmaya başladı. Silahını kapan koştu, taraf taraf İngiliz müfrezelerine hücum hareketi umumileşti. Bugün Irak dünkü kurtarıcı sanılan İngiliz idaresine karşı kurtulma savaşında bulunuyor ve yer yer muvaffak oluyor. (...) Hani Mısır’ın İngiliz refahı? Milli gurur ben on mangıra değişilir mi? Mısırlı dindaşlarımız bunu her gün fırtınalar gibi gürleyerek ve seller gibi kanlarını akıtarak gösteriyorlar. İstiklal veya ölüm diyorlar. (...) Ya Hindistan? Ne buradan her sene İngiltere’ye akan yüz milyonlarca liralara, her sene açıklıktan ölen iki üç milyon halkı söylemeye lüzum var mı? (...) Ne İngiliz siyaseti ne İngiliz himayesi! İstiklal kan pahasına alınan bir nimettir, can tende iken verilmez.” (*Hâkimiyet-i Milliye*, 3 Haziran 1920:1)

İşgalci Devletlere Karşı İsyan Hareketleri

İslam ülkelerinin İngiliz aldatmacasını görmesi çok sürmemiş, hakikat anlaşıldıktan sonra da Kuzey Afrika ve Ortadoğu’da işgalci devletlere karşı isyan hareketleri başlamıştır. İngilizlerin de bu uyanışı görüp boğmaya çalıştığına dikkat

¹⁵ Bu noktada, I. Dünya Savaşı yıllarında cereyan eden “Arap ihaneti” olayının Milli Mücadele yıllarında kurulan Türk-Arap ilişkilerini etkilememiş olduğunu ve Ankara’nın bu ihanet olayının husumetini gütmemiş olduğunu bir kez daha hatırlatmakta yarar görüyoruz. Bilindiği gibi Arapların Osmanlılara karşı ilk isyan hareketini Vahabiler başlatmıştı. 17. yüzyılın sonunda Mecid Emiri Suud önderliğinde Vahabiler Taif, Mekke ve Medine’yi işgal ederek Anadolu’ya yönelmişler ancak Osmanlı orduları tarafından isyan bastırılmıştı (Memiş, Köstüklü, 1994, s.124). 27 Haziran 1916’da ise Mekke Emiri Şerif Hüseyin İngiltere’yle yaptığı anlaşmaya dayanarak Osmanlı’ya karşı ayaklanmış ve Arabistan krallığını ilan etmişti. Bu isyana Ortadoğu coğrafyasından da az sayıda Arap katılmıştı (Bostancı, 2003, s. 37)

¹⁶ Gerçekten de I. Dünya Savaşı’na kadar İngiliz yönetimi altındaki Hindistan’da demiryolu, liman, hastane, sulama gibi bayındırlık işlerinde ilerleme kaydedilmiş, ancak Hindistan köylüsü yoksullaştıkça yoksullaşmıştır. Gümrükler İngiliz çıkarlarına göre düzenlenmiş, büyük memuriyetlere İngilizler yerleştirilmiş, ayrıca İngilizler eğitim sistemine müdahale ederek Hintlilerin eğitim olanaklarını sınırlandırmışlardır (Bayur, 1987, s. 327-328).

çeken gazete (*Hâkimiyet-i Milliye*, 13 Nisan 1920:1) uyanışın İngiliz tahakkümü altında kalmak istemeyen (*Hâkimiyet-i Milliye*, 14 Mart 1920:1) milliyet aşkı taşıyan halklar arasında yaşandığı saptamasını yapmıştır (*Hâkimiyet-i Milliye*, 21 Nisan 1921:1). Fas'ta, Tunus'ta, Cezayir'deki durum ise şöyle özetlenmiştir:

“Fas ahvali hakkında sık sık gazetemizde yayımladığımız telgraflardan Kuzey Afrika sömürgelerinde Avrupalılara karşı bir düşmanlık mevcut olduğu ve bu düşmanlığın günden güne daha tehditkâr bir hal almakta olduğu anlaşılmakta idi. Bu Avrupa düşmanlığı, daha doğrusu esir yaşamamak davası yalnız Fas'ta değil... Afrika'nın bütün kuzeyine yayılmış olduğunu Fransız ve Arap gazetelerinin yazdıklarından anlıyoruz. (...) Cezayir'de dahili vaziyet gayet nazik ve muğlaktır. (...) Tunus'ta hoşnutsuzluk daha belirgin bir şekil almıştır. (...) Asya'nın mazlum kavimlerinin istiklal mücadelesine şimdi Afrika'nın mazlum halkı da iştirak ediyor. Gün geçtikçe büyüyen bu hareket karşısında Avrupa'nın zalimane politikacılarının er geç mağlup olacakları şüphesizdir.” (*Hâkimiyet-i Milliye*, 7 Haziran 1921:1)

Türkiye Mukadderatı

Mondros Mütarekesi'nin ağır şartlarının uygulamaya konulmasından sonra İslam ülkelerinin temel meselelerinden biri, kendi bağımsızlıkları kadar hilafet merkezini koruyan Türkleri bekleyen akıbet olmuştur. İslam ülkelerinin Türklerin mukadderatı hakkında Avrupa'ya yaptıkları baskı, Türk tarafının elini kuvvetlendirirken *Hâkimiyet-i Milliye*'nin 28 Ocak 1920 tarihli başyazısında, bu duruma şu satırlarla dikkat çekilmektedir:

“Londra'da ve Hindistan'da yükselen İslam sesi, şimdiye kadar emsali görülmeyen bir ciddiyetle bizi muhafaza ediyor, hukukumuzun ve mevcudiyetimizin teminini tehditkâr bir lisanla Avrupa'nın haris siyasetinden talep eyliyordu. Mukadderatımız üzerinde bu mukaddes teşebbüslerin teşekküre değer tesirlerini unutmayız, müebbeden kutlar ve takdis ederiz. (...) Bütün İslam âleminin manevi koruması Avrupa'nın vahşi emperyalizmini korkunç bir kuvvetle sarsmış ve uçurumun kenarında bize dayanak noktası vücuda getirmiştir. (...) İşte hilafetin bu şartları ve mahiyetidir ki, altmış milyon Hint Müslümanını ve bir o kadar Mısır, Cezayir, Fas, Afgan ve Türkistan İslam ahalisini Türkiye mukadderatıyla yakından alakadar etmiştir” (s.1).

Ortak Düşmana Karşı Ortak Mücadele

Hem din kardeşliği ve hilafet makamının güvenliği hem de aynı düşman tarafından tehdit ediliyor olmak, Türkiye ile İslam ülkelerinin birbirine bağlılık hislerini kuvvetlendirerek ortak düşmana karşı ortak bir mücadele zemini

yaratılmasını sağlamıştır. Suriye ve Irak'la tesis edilmekte olan ortak mücadele hakkında *Hâkimiyet-i Milliye'de* şu değerlendirmeye yer verilmiştir:

“Suriye’de, Irak’ta, Anadolu’da düşmanlara karşı şiddetli bir mücadele devam ediyor. (...) Türklerle Suriye ve Irak Arapları arasında dostluk bağları yeniden kuvvet kazanmıştır. Demek oluyor ki, düşmanların bilhassa şu on sene zarfında sarf ettikleri bütün mesainin sonu, bu dostluğun bu derecelerde kuvvet kazanmasından başka bir şeye yaramadı. Suriye’de, Irak’ta tıpkı Anadolu’da olduğu gibi düşmanlar aleyhinde şiddetli bir ayaklanma ve bu ayaklanmanın neticesi olarak müthiş bir mücadele var. (...) Müşterek tehlikeler karşısında, benzer vaziyetler içinde ve pek sıkı bağlarla birbirine bağlı buldukları şüphesiz olan bu milletler için şu vaziyet içinde düşünülecek ve yapılacak bir şey var ki, o da, her üç memleketin de tam ve kati bir bağımsızlığa sahip olmaları düsturu üzerinde duran sıkı bir mücadele birliği tesis etmektir.” (*Hâkimiyet-i Milliye*, 17 Kasım 1920:1)

Geçmişte, Suriye ve Irak’ın Osmanlı Devleti’ne karşı İtilaf Devletleri yararına faaliyetlerine de değinilen bir başka yazıda ise ortak mücadelenin hem Türklere hem de Suriyelilere kazandırdıkları bahis konusu edilmiştir:

“Mütarekenin ilk günlerinde ve Yıldırım Grupları’nın mağlubiyetleri hengamesinde Türklere karşı gösterilmiş olan taşkınlıklar çoktan nihayet bulmuştu. Büyük bir kısmı ile hariçten gelen tahrikâtın mahsulü bulunan bu taşkınlıkları yavaş yavaş hakikatin tamamen idrak edilmesi cereyanı takip etti. Bugün artık her taraftan iyice anlaşılıyor ki, Türk, Suriyeli ve Iraklı arasında sıkı ve yeni, kuvvetli bir dini ve menfaatler bakımından uyum vardır. Biz pekiyi biliyoruz ki, Adana’dan düşmanın uzaklaştırılması ve bir daha oraya ayak basmaması Suriye’nin yardımı ile mümkün olduğu gibi, Suriyeliler de takdir ediyorlar ki Beyrut ve Şam’ın en emin müdafaaları Adana’dadır. Şu halde mazinin tesirli hatalarından sonra hakikatler tamamen anlaşılmuş demektir. Bundan sonrası için kuvvetle ümit edebiliriz ki, Anadolu’lularla Suriyeliler hakiki menfaatlerinin nerede olduğunu hakkıyla anlayacakları için müşterek düşmanlara karşı el ele aynı azim aynı gayretle çalışacaklardır.” (*Hâkimiyet-i Milliye*, 26 Temmuz 1920:1)

Aynı günlerde Hindistan’da da İngiliz karşıtı isyan hareketleri artmıştır.

Hâkimiyet-i Milliye, Hindistan’da yaşanan bu hareketlerin de tüm işgal edilen devletler gibi Türklerin de yararına olacağı kanaatinde:

“Merkezi Asya’dan doğrudan doğruya buraya gelen haberlere nazaran Hindistan ahvalinde şayanı memnuniyet bir terakki vardır. İhtilal hazırlıkları süratle ilerlemektedir. Hint Müslüman Fırkası ile Milli Hint Fırkası’ndan başka olarak yeni teşekkül eden ve demokratik bir program sahibi bulunan bu fırka, amal ve makasının istihali uğrunda ihtilale kadar gideceğini programına kaydetmiştir. Hindistan’ın öteden beri iki eski siyasi müessesesi olan Müslüman ve Milli fırkaların da İngiltere’ye karşı mücadeleye karar vermiş oldukları malumdur ve şimdi bu üç fırka birleşerek şiddetli bir mücadeleye başlayacaklardır. Bu faaliyetin semeratını yakın zamanlarda göreceğimizden eminiz.” (*Hâkimiyet-i Milliye*, 7 Kasım 1920:1)

Öte yandan *Hâkimiyet-i Milliye*, Anadolu’da başlatılan mücadelenin, aynı maksatla mücadele devrine girmiş bulunan bütün Müslüman milletlerle Türklerin birleşmesini sağlayarak, bu mücadelenin onlar için örnek teşkil edeceği kanaatindedir. (*Hâkimiyet-i Milliye*, 14 Mart 1920:1)

Gerçekten de Ankara Ortadoğu’da yaşanan gelişmeleri takip ederken İslam ülkelerinin dikkatleri Anadolu yaşanan gelişmelerdedir. Kahire’den hicri yılın devrini kutlamak için Mustafa Kemal Paşa’ya gönderilen bir telgrafta yer alan “(...) *Bugün bütün Müslümanların ve Doğuluların beklediği, Ankara’ya hürriyet ve istiklal ve bilumum milli davanın müdafaası için hicret etmenizle, Müslümanlara ve cümle âleme vermiş olduğunuz yüksek ders hakkında hitabeler irat edildi. Bizi birbirimize bağlayan dini bağlar adına, tarihin –tam bağımsızlık arzusunun her vasıtaya sarılarak fiiliyata geçiren hür ve civanmert millet sıfatıyla- kaydettiği ve hatırlattığı, her iki millet arasında yerleşmiş sağlam taşlar adına mübarek zat-ı âlinize en samimi temennilerimizi; (...) ve size tam bir zafer ihsan buyurmak suretiyle emperyalizm zincirlerini ve ecnebi ihtiraslarını kırmanızı mümkün kılmasını niyazla arz eyeriz*” satırları, Mısırlıların Anadolu’nun bağımsızlık mücadelesine yoğun ilgisini ortaya koymaktadır (*Hâkimiyet-i Milliye*, 22 Kasım 1921:1)

Hâkimiyet-i Milliye’nin İslam ülkelerinin mukadderatı hakkındaki temel arzusu, tıpkı Türkler gibi bu topraklarda yaşayan halkların da bağımsız olmasıdır¹⁷. Irak’la ilgili olarak yayımlanmış bir yazıda bu istek şöyle ifade edilmektedir:

“Irak hürriyetine ve meşruti bir hükümete sahip olmalıdır. Bu hükümet aynı zamanda hürriyet ve tam bir istiklal ile seçilecek bir millet meclisinin denetiminde bulunabilmelidir. Ancak böyle bir millet meclisidir ki, Irak hükümetinin cumhuriyet veya saltanat esasına dayanması lazım geldiğini tayin edebilir. Irak bağımsız hükümeti İngiltere’ye iktisadi menfaat temin edebilir ve etmelidir. Fakat Irak hiçbir zaman İngiltere sömürgesi olamaz. Şunu da söyleyelim ki, hükümdar seçimi hakkı asla İngiltere’nin değil ancak millet meclisinin salahiyeti dahilindedir” (*Hâkimiyet-i Milliye*, 14 Mart 1921:1)

¹⁷ Bilhassa Batılı devletler, söz konusu Arap-Türk yaklaşmasını panislamizm olarak algılamışlardır (Jaeschke, 1971, s. 21-22; Sonyel, 1995, s. 29, 59). Mustafa Kemal Paşa ise o günlerde yapılmış çeşitli yazışmalarda bu ilişkinin panislamizmle ilgili olmadığını ve bütün milletler gibi Arapların da bağımsız olmasını arzuladıklarını vurgulamıştır (*Atatürk’ün Bütün Eserleri*, 2003, (10), s.130-131; *Atatürk’ün Bütün Eserleri*, 2003, s.63, (11); *Atatürk’ün Bütün Eserleri*, 2003, s.124, 128, 208, (12)).

Ankara İslam Kongresi

Milli Mücadele yıllarında Türkler ile Araplar arasında tesis edilecek ortak düşmana karşı ortak mücadele için Ankara’da bir İslam Kongresi toplanması fikri gündeme gelmiştir. 11 Mart 1921’de *Hâkimiyeti Milliye* gazetesinde Hüseyin Ragıp imzasıyla “Ankara’da Bir İslam Kongresi” başlığıyla yayımlanan yazıda, “Ankara Hükümeti’nin pek mühim bir tasavvuru mevki-i fiile koyacağı, Ankara’da büyük bir İslam kongresi toplanacağı” (s. 1) bildirilmektedir. Gazetenin 17 Mart 1921 tarihli sayısında da “Anadolu’da İslam Kongresi” başlığıyla Eşref Edip’in, Hüseyin Ragıp’ın yazısına cevabı yayımlanmıştır (s. 1). *Hâkimiyeti Milliye*’de bu iki haberden başka Ankara’da yapılması planlanan İslam kongresine ilişkin herhangi bir haber bulunmamaktadır. Mustafa Kemal Paşa’nın 15 Temmuz 1921’de Ankara’da yapılan Maarif Kongresi’ndeki konuşmasının bir taslağı bulunan 16 Numaralı Not Defteri’nde “İslam Kongresi. Program beyanname” notu yer almaktadır. Bu nottan anlaşılmaktadır ki İslam Kongresi hâlâ toplanmamıştır ve Mustafa Kemal Paşa, Temmuz 1921’de halen bir İslam Kongresi’nin toplanması fikrindedir (*Atatürk’ün Bütün Eserleri*, C.11, 2003:235) İngiliz arşiv belgeleri arasında da Ankara’da toplanılması düşünülen İslam Kongresi hakkında bilgi bulunmaktadır. Belgeye göre Cemaatü’l-İslam teşkilatının Mehmet Akif Bey’in başkanlığında yeniden faaliyete geçmesinden sonra, cemiyet Mustafa Kemal Paşa’nın isteği üzerine büyük bir İslam kongresi düzenleme kararı almıştır. Mustafa Kemal’in isteğiyle Matbuat Müdürü Hüseyin Ragıp, Şeriye Vekili Bursalı Mustafa Fehmi Gerçekler, Meclis Başkanbini Recep (Peker) Bey ve yazar Eşref Edip ile şair Mehmet Akif’ten oluşan bir “kongre hazırlık heyeti” oluşturulmuştur. (F.O:371/8967.181777’den aktaran: Hülügü, 1999). Ankara İslam Kongresi’nin hazırlıkları için ayrıca Mustafa Kemal Paşa, Abdullah Azmi, Şeyh Senusi, Acemi Sadun Paşa, Cevad Paşa, Fevzi Paşa, Afgan Büyükelçisi Sultan Ahmet Han, İran elçisi Mümtazüddeve, Azerbaycan elçisi İbrahim Abilof’tan oluşan bir heyet de Ankara’da toplanarak görüşmüştür. Ancak kongrenin toplanacağı yerle ilgili bir uzlaşmanın sağlanamaması ve Eskişehir mağlubiyetinin meydana gelmesi nedeniyle kongre toplanamamıştır. (F.O:371/7883.167284’ten aktaran: Hülügü, 1999).

Görüldüğü gibi Ankara kongresi, bizzat Mustafa Kemal önderliğinde, hükümet kararı ile ortaya çıkmış bir girişimdir. Ancak hayata geçirilememiştir. Kanımızca, Senusi başkanlığında Sivas’ta toplandığı iddia edilen İslam Kongresi ise

bir kongre olmaktan ziyade bir istişare toplantısı olarak değerlendirilmelidir. Nitekim Senusi, 1921 yılı başında Mustafa Kemal Paşa'nın isteği ve direktifleri doğrultusunda Sivas'tadır ve Sivas Camii Kebir'de bir de hutbe okumuştur (Hülagü, 1999).

Sonuç

Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde, Milli Mücadele yıllarında dış siyaset sayfalarında ve başyazılarında en çok İslam dünyası ve Bolşeviklere dair yazılara yer verilmiştir. Bu durumun açık bir nedeni vardır. Söz konusu yıllar, işgalci Batılı devletlere karşı ölüm kalım mücadelesinin verildiği yıllardır ve aynı düşman hem İslam dünyasını hem de Bolşevikleri tehdit etmektedir. Gazete, hem ülke içinde hem de dışında yazıları aracılığıyla işgalci devletlere karşı kamuoyu yaratmaya çalışmıştır. Aynı zamanda Bolşevikler ve İslam dünyasıyla aynı düşmana karşı ortak bir mücadele verilmesi için çaba göstermiştir.

Gerçekten de gelişmelere bakıldığında amaca ulaşılmış, bu yıllarda hem Bolşeviklerle hem de İslam dünyasıyla maddi ve manevi bir birlik tesis edilmiştir. Bu birliğin inşası sırasında iki temel sorunsal başgöstermiştir. Bolşeviklerle yakınlaşma esnasında Bolşevizmin esaslarının ne kadar benimseneceği sorunu tartışma yaratmış, gazete aracılığıyla bu tartışmalara cevap vermeye çalışılmıştır. Gazetede yayımlanan yazılara bakıldığında, sorunun ilk ortaya çıkışından itibaren Bolşevizmin bazı müspet esasları bulunduğu kabul edilmiş, ancak en başta din ve milliyet prensibi nedeniyle Bolşevizmin Türkiye'ye uygun bir rejim olamayacağı kanaati sayfalara yansımıştır. İslam dünyasıyla yakınlaşma ise panislamizm tartışmasını gündeme getirmiştir. Gazetede bu tartışmalara da yanıt verilerek amacın panislamizm olmadığını, her millet gibi Arapların da bağımsız olma hakkı bulunduğu belirtilmiştir.

KAYNAKÇA

Akal, Emel (2008). Milli Mücadelenin Başlangıcında Mustafa Kemal, İttihat Terakki ve Bolşevizm. İstanbul: Tüstav Yayınları.

Akal, Emel (2013). Moskova-Ankara-Londra Üçgeninde İştirakiyuncular, Komünistler ve Paşa Hazretleri. İstanbul: İletişim Yayınları.

Altınal, Şengül (1992). Basının Kamuoyu Oluşturma İşlevine Örnek Olarak Hakimiyet-i Milliye Gazetesi (1920,1934), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Arı, Kemal (2006, Güz). Atatürk'ün Yazarlığı ve Gazeteciliği. Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, 13, 3-23.

Asmaz, Ali (2000, Aralık). ABD, İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya ve Rusya'nın Ortadoğu Politikaları ve Bu Politikalar İçinde Türkiye'nin Yeri, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, 47.

Atatürk'ün Bütün Eserleri. (2002). İstanbul: Kaynak Yayınları, (8).

Atatürk'ün Bütün Eserleri. (2003). İstanbul: Kaynak Yayınları, (10).

Atatürk'ün Bütün Eserleri. (2003). İstanbul: Kaynak Yayınları, (11).

Atatürk'ün Bütün Eserleri. (2003). İstanbul: Kaynak Yayınları, (12).

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, (21/10/1922). Sayı: 1910 Dosya: 249-32 Fon: 30.18.1.1 Yer: 5.32.6.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, (21/6/1922). Sayı: 1636 M Fon: 30.18.1.1 Yer: 5.18.12.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, (24/5/1921). Sayı: 888 Dosya: 249-5 Fon: 30.18.1.1 Yer: 3.21.19.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, (24/8/1922). Sayı: 1772 Fon: 30.18.1.1 Yer: 5.25.8.

Bayur, Yusuf Hikmet (1987). Hindistan Tarihi. Ankara: TTK Yayınları, (3).

Bostancı, I. Işıl (2003, Temmuz). Suudi Arabistan Krallığının Resmen İlan Edilmesi, Orta Doğu Araştırmaları Dergisi, 2 (1), 21-37.

Çağatay, Neşet (2002). İslam Ulusları Tarihi. Ankara: TTK Yayınları.

Coşar, Ö. Sami (tarihsiz). Milli Mücadele Basını. Ankara: Gazeteciler Cemiyeti Yayını.

Doğramacıoğlu, H. (2007). Hâkimiyet-i Milliye Üzerine Bir İnceleme. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Engin, Vahdettin (2005). II. Abdülhamid ve Dış Politika. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

Hâkimiyet-i Milliye. (28 Ocak 1920), 1.

Hâkimiyet-i Milliye. (2 Şubat 1920), 1.

Hâkimiyet-i Milliye. (14 Şubat 1920), 1.

Hâkimiyet-i Milliye. (7 Mart 1921), 1.

Hâkimiyet-i Milliye. (8 Mart 1921), 1.

Hâkimiyeti Milliye. (11 Mart 1921), 1.

Hâkimiyet-i Milliye. (14 Mart 1920), 1.

Hâkimiyeti Milliye. (17 Mart 1921), 1.

Hâkimiyet-i Milliye. (13 Nisan 1920), 1.

Hâkimiyet-i Milliye. (17 Nisan 1920), 1.

Hâkimiyet-i Milliye. (18 Nisan 1921), 1.

Hâkimiyet-i Milliye. (20 Nisan 1920), 1.

Hâkimiyet-i Milliye. (21 Nisan 1921), 1.

Hâkimiyet-i Milliye. (3 Haziran 1920), 1.

Hâkimiyet-i Milliye. (7 Haziran 1921), 1.

Hâkimiyet-i Milliye. (15 Temmuz 1920), 1.

Hâkimiyet-i Milliye, (20 Temmuz 1920), 1.

Hâkimiyet-i Milliye. (23 Temmuz 1920), 1.

Hâkimiyet-i Milliye. (26 Temmuz 1920), 1.

Hâkimiyet-i Milliye. (2 Ağustos 1920), 1.

Hâkimiyet-i Milliye. (13 Ağustos 1920), 1.

Hâkimiyet-i Milliye (5 Ekim 1920), 1.

Hâkimiyet-i Milliye. (9 Ekim 1920), 1.

Hâkimiyet-i Milliye. (12 Ekim 1920), 1.

Hâkimiyet-i Milliye. (16 Ekim 1920), 1.

Hâkimiyeti Milliye. (7 Kasım 1920), 1.

Hâkimiyet-i Milliye. (17 Kasım 1920), 1.

Hâkimiyet-i Milliye. (22 Kasım 1921), 1.

Harris, George S. (1976). Türkiye’de Komünizmin Kaynakları, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Hülagü, Metin (1999, Kasım). Milli Mücadele Dönemi Türkiye-İslam Ülkeleri Münasebetleri. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 45.

Jaeschke, Gotthard (1971). Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri. Ankara: TTK Yayınları.

Jaeschke, Gotthard (1981, Ağustos). İslam'ın Komünizmin İstiklal Harbindeki Rolü, Türk Dünyası Araştırmaları, 13, 200-207.

Kansu, Mazhar Müfit (1986). Erzurum'dan Ölümüne Kadar Mustafa Kemal'le Beraber. Ankara: TTK Yayınları.

Karabekir, Kâzım (1960). İstiklal Harbimiz, İstanbul: Türkiye Yayınevi.

Kavas, Ahmet (2000). Osmanlı Devletinin Afrika Kıtasında Hâkimiyeti ve Nüfuzu. Yeni Türkiye, 31.

Kurat, A. Nimet (2011) Türkiye ve Rusya XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri (1789-1919). Ankara: TTK Yayınları.

Lewis, B. (1997, Haziran). Batı ve Ortadoğu. Toplumsal Tarih, 42.

Memiş, Ekrem ve Köstüklü, Nuri (1994, Nisan). En Eski Dönemlerden Günümüze Ortadoğu-Anadolu İlişkileri, Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, 89, 124.

Milli Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basını. (1990). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.

Önder, Mehmet (Mart 1991). Milli Mücadele'nin Gazetesi Hakimiyet-i Milliye Nasıl Çıkarıldı?, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 20, 285-302.

Özkaya, Yücel (1989). Milli Mücadele'de Atatürk ve Basın (1919-1921). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Perinçek, Mehmet (2005). Atatürk'ün Sovyetlerle Görüşmeleri. İstanbul: Kaynak Yayınları.

Ragıp, Hüseyin (8 Mart 1921), Hâkimiyet-i Milliye, 1.

Saatçi, Suphi (1996). Tarihi Gelişimi İçinde Irak'ta Türk Varlığı. İstanbul: İstanbul Araştırma Vakfı Yayınları.

Safa, Peyami (2010). Türk İnkılâbına Bakışlar. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Sapolyo, E. Behnan (1960). Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönüyle Basın. Ankara: Güven Matbaası.

Sarıhan, Zeki (2003). Kurtuluş Savaşımızda Türk-Afgan İlişkileri. İstanbul: Kaynak Yayınları.

Say, Seyfi (1997). Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Ortadoğu'da Petrol Mücadelesi. İlim ve Sanat, 46-47.

Sonyel, Salahi (1995). Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri. Ankara: TTK Yayınları.

Tamer, Aytül (2004). İrade- i Milliyeye Ulusal Mücadelenin İlk Resmi Yayın Organı. İstanbul: TÜSTAV Yayınları.

TBMM Gizli Celse Zabıtları, (1985). Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Umar, Ömer Osman (1999, Ağustos). Suriye'de Kurulan Kuvayi Milliye Teşkilatı Üyeleri. Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, 121, 89.

Yıldırım, Hüseyin (1992, Mart). İrade-i Milliyeye Gazetesi. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 23, 325-330.

Yılmaz (Bolluk), Hadiye (2003). Kurtuluş Savaşının İdeolojisi Hakimiyeti Milliye Yazıları. İstanbul: Kaynak Yayınları.

Yılmaz, Hadiye (2007). Kurtuluş Savaşımız ve Asya-Afrika'nın Uyanışı, İstanbul: Kaynak Yayınları.